

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТЕЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається проблема цінностей у професійній підготовці сучасних вчителів початкової школи, порівнюються педагогічні цінності теологічної та гуманістичної парадигми освіти. Наголошено на тому, що усвідомлення та засвоєння вчителем духовних цінностей впливає на успішність його професійної діяльності.

Ключові слова: цінності, аксіологічний підхід, професійна підготовка, майбутній учитель початкової школи.

Постановка проблеми. Сучасні кардинальні зміни в духовному, культурному, соціально-політичному й економічному житті країни, що спричиняють суттєві зміни в ієрархії цінностей у суспільній свідомості, зумовлюють необхідність переосмислення домінуючих цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Державна національна програма "Освіта (Україна XXI століття)" визначає стратегічну мету розвитку системи виховання молодого покоління України: забезпечення можливостей постійного духовного й культурного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації [3, 5]. Це в свою чергу зумовлює необхідність впровадження аксіологічного підходу до підвищення якості підготовки сучасних учителів, що дозволить робити акцент в навчально-виховному процесі педагогічного закладу на опанування студентами цінностей та ціннісних орієнтирів педагогічної діяльності як провідних її пріоритетів, а також на формування в майбутніх учителів соціально значущих ціннісних потенціалів як необхідної передумови того, щоб у майбутній педагогічній практиці вони сприймали унікальність аксіологічної сфери кожного учня.

Сутність цінності досліджували В. Брожик, В. Василенко, О. Дробницький, А. Москаленко, І. Попова, Л. Столович, В. Тугарінов та інші. У вітчизняній науці проблема цінностей знайшла своє відображення у філософській (О. Дробницький, С. Попова, Л. Столович та ін.), соціологічній (А. Здравомислов, В. Ядов та ін.) та

психолого-педагогічній літературі (Б.Ананьєв, Л.Божович, Л.Виготський, Н.Кон, С.Рубінштейн та ін.). Теоретико-методологічні основи ціннісної проблематики в сфері освіти визначені у працях І. Беха, Т. Бутківської, О. Вишневського, І. Зязюна, В. Кременя, М. Никандрова, В. Огнев'юка, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін. На необхідність ціннісного наповнення змісту педагогічного процесу в сучасних закладах освіти звертають увагу С. Гончаренко, Ю. Мальований, В. Зінченко, Є. Ямбург та інші. Аксиологічні основи процесу вдосконалення професійної діяльності вчителів аналізуються в працях Н. Асташової, І. Бужиної, В. Гриньової, І. Ісаєва, О. Мороза, М. Сметанського, В. Сластьоніна та ін. Незважаючи на вагомий внесок науковців у дослідження проблеми цінностей (аксиологічного підходу) у професійній підготовці майбутніх учителів, результати вивчення стану її теоретичної та практичної розробленості свідчать про необхідність продовження наукового пошуку у визначеному напрямі.

Мета статті полягає у визначенні поняття цінності у філософській, психолого-педагогічній літературі, встановленні ролі ціннісних орієнтирів у сучасного студентства, порівнянні педагогічних цінностей теологічної та гуманістичної парадигм освіти.

Виклад основного матеріалу. Нами з'ясовано, що в філософській та педагогічній літературі існують розбіжності у використанні поняття «цінності».

У філософії цінності визначаються як позитивна чи негативна значущість об'єктів навколишнього світу для людини, соціальної групи, суспільства загалом, що визначається не їх властивостями самими по собі, а їхньою залученістю до людської життєдіяльності, інтересів, потреб, соціальних відносин. Філософська теорія цінностей – аксіологія – розглядає цінності життя й культури і досліджує важливі сторони духовного розвитку суспільства і людини, зміст внутрішнього світу особистості та її ціннісні орієнтації [6, 22].

У психології, за С. Рубінштейном, цінності походять від співвідношення світу і людини, виражають те, що в світі, включаючи і те, що створює людина у процесі історії, все те, що є значуще для людини [10, 36].

У педагогіці цінності – це історично сформовані й зафіксовані у суспільній та індивідуальній свідомості уявлення, що постають як ідеали, стереотипи і

функціонують як критерії оцінювання й орієнтації особистості та суспільства. Це внутрішній, емоційно зопанований суб'єктом орієнтир його діяльності [8, 82-83].

Т. Бутківська зазначає, що система цінностей є провідною ланкою, яка пов'язує суспільство з його окремими членами й забезпечує їхнє включення в систему суспільних відносин; цінності особистості виступають основою для вибору суб'єктом цілей, засобів та умов діяльності, визначаючи її загальну спрямованість; цінності є системоутворювальним ядром програми розвитку, діяльності та внутрішнього життя людини [2, 131].

Л. Афанасьєва та Т. Троїцька констатують, що засвоєння окремою людиною системи цінностей становить необхідну основу соціалізації особистості та дотримання нормативного порядку в суспільстві [12, 168].

На підставі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури можна зробити висновок, що ціннісні орієнтації – це досить стійкі позиції, що регулюють загальну спрямованість діяльності людини. Вищим рівнем ціннісних орієнтацій є світоглядні орієнтації, що визначають найзагальнішу ціннісну спрямованість духовної, пізнавальної та практичної діяльності людини, її цілі життя.

Із неоднозначності поняття “цінність” випливає й різноманіття класифікацій. Більшість учених поділяє всі цінності на матеріальні та духовні.

В. Брожек вважає, що будь-яка ієрархія цінностей, будь-яка їх типологія є вираженням відповідного, історично досягнутого стану суспільства і, крім розподілу цінностей на матеріальні та духовні, розподіляє їх на: 1) дійсні та концептуальні; 2) первинні, вторинні, третинні, де первинні цінності задовольняють біологічні потреби, до вторинних відносяться матеріальні цінності, третинні цінності – це засоби комунікації; 3) теперішні, минулі та майбутні; 4) фінальні та інструментальні; 5) утилітарні, правові, релігійні, естетичні тощо [2].

На нашу думку, цінності можна поділити на чотири групи: 1) фундаментальні, базові, які відображають усталені ціннісні орієнтири людства (Бог, життя, істина, добро, любов, тощо); 2) національні цінності, в яких відображається культура нації (національна ідея, рідна мова, тощо); 3) професійні цінності (покликання, служіння, тощо); 4) особистісні цінності, які відображають

персональні стратегічні цілі, життєві сенси, інтелект, емоції та почуття, вольові якості людини тощо).

Як зазначає Т. Ярмач, сьогодні актуальною проблемою є відродження духовних цінностей. А досягти цього можна шляхом духовного збагачення всієї галузі вищої школи [13, 170] й передусім системи педагогічної освіти.

В. Огнев'юк зазначає, що у світоглядно-методологічному аспекті сучасна освіта постає як ціннісний соціальний інститут, власна внутрішня система цінностей якого значним чином впливає на подальше формування нової системи суспільних цінностей [9, 6]. Через це вибір провідних для життєдіяльності освітнього закладу цінностей має суттєве стратегічне значення для подальшого розвитку суспільства.

За І. Ісаєвим, процес присвоєння цінностей містить такі компоненти: 1) цінності-цілі (цінності, що розкривають значення, сенс цілей професійної діяльності вчителя); 2) цінності-засоби (цінності, в яких фіксується значення, сенс способів і засобів здійснення професійно-педагогічної діяльності); 3) цінності-відносини (цінності, які відображають значення, сенс відношень як основного механізму функціонування цілісної педагогічної діяльності); 4) цінності-значення (цінності, в яких виявляється значення і сенс психолого-педагогічних знань для професійної діяльності); 5) цінності-якості (цінності, які розкривають значення і зміст якостей особистості викладача) [4].

Зрозуміло, що однією з необхідних передумов успішного залучення учнів до визначених освітніх цінностей є опанування цих цінностей самими вчителями, які мають чітко усвідомлювати сутність і значущість духовних цінностей, жити і працювати відповідно до них. «Не багато-хто ставайте, брати мої, учителями, знаючи, що більший осуд приймемо» (Як. 3:1).

Спонукають до роздумів результати дослідження життєвих цінностей учителів, оскільки ієрархія їх цінностей виглядає таким чином: перша цінність – здорове сімейне життя та виховання власних дітей, друга – матеріальне благополуччя; третя – професійна діяльність як джерело благополучного існування; четверта – розвиток власних здібностей; п'ята – позитивне спілкування з оточуючими людьми; шоста – пізнання себе; сьома – привернення себе до

культури. Таким чином, учені констатують, що "педагог, який не може визначити свої особисті цінності, не спроможний сформувавати їх у інших людей" [7, 153].

Як бачимо, що цінності педагогічної діяльності вчителів мають гуманістичний характер, оскільки в наведеній ієрархії життєвих цінностей Бог взагалі не згадується.

Уміння визначати справжні цінності виявляється для вчителя дуже важливим з тієї точки зору, що він бере участь у процесі формування цінностей майбутніх поколінь. Цікаво, що у своїй праці «Велика дидактика» Я. А. Коменський майбутнім педагогам дав таку настанову: «Треба навчити людину так любити життя, щоб їй хотілося жити вічно» [5]. В історію Я.А. Коменський увійшов не тільки як основоположник прогресивної педагогічної системи, але він був одночасно ще і релігійним діячем. Останні роки свого життя Я. А. Коменський присвятив вивченню проблем встановлення миру між народами в дусі християнства.

Здатність цінностей зумовлювати зміст та спрямовувати процес формування якостей особистості сприяла утвердженню в педагогіці розуміння виховання як процесу формування цінностей особистості та виникненню наступних виховних практик: духовно-релігійної, зорієнтованої на трансцендентні цінності; практики соціального виховання, для якої головними є соціальні цінності та особистісно орієнтованої практики, в якій панують індивідуалістичні цінності [6, 93].

Спробуємо порівняти теологічну та гуманістичну парадигми освіти. Теологічна (християнська) парадигма освіти, пов'язана з біблійним розумінням людини як образу та подоби Бога. У зв'язку з цим мета освітнього процесу полягає у тому, щоб в учнів проявився образ Ісуса Христа. Педагогічні цінності пов'язуються з піднесенням людини до вершин духовності й перетворення її з «хоїка», який живе заради задоволення матеріальних потреб, на «пневматика», метою життя якого є духовне зростання та перевтілення відповідно до образу Ісуса Христа. Відповідно буде утверджуватися пріоритет духовного над матеріальним, небесного над земним, вічним над тимчасовим, невидимим над видимим. Варто зазначити, що основоположник вітчизняної наукової педагогіки й

народної школи, К.Д. Ушинський розглядав християнські моральні ідеї як найдосконалішу систему виховання дітей.

Гуманістична парадигма освіти, пов'язана з тим, що взаємозв'язок освіти й культури виявляється й реалізується передусім через людину, яка є з'єднувальною ланкою культурно-освітньої системи. Людина, а не Бог, стає головною цінністю, центральною темою, об'єктом та суб'єктом освіти та культури. Сучасна освіта в Україні ґрунтується на гуманістичних концепціях, принципах та підходах до виховання і навчання учнів, носить світський характер. Бачимо, що гуманістична орієнтованість працівників освіти суперечить біблійному заповіту: «Пустіть діток до Мене приходити, і не бороніть їм, бо таких Царство Боже» (Мк. 10-14).

Специфіка багатоаспектної професійної діяльності вчителя початкової школи вимагає від нього якостей вченого, філософа, організатора та вихователя, здатного передавати своїм учням знання у вигляді цінностей, життєвих та науково-теоретичних орієнтацій, ідеалів, яка зумовлюватиме напрями діяльності, способи розуміння світу та спонукатиме підростаюче покоління займати активну життєву позицію. На думку В. Сухомлинського, важливо добиватися інтенсивності мислення дітей, формуючи узагальнені істини і ведучі школярів від книжки й думки до діяльності, а від діяльності до думки й слова, яке ставало б засобом творчості й підготовки до життя [11, 448].

Результативність діяльності сучасного вчителя початкових класів, в певній мірі, залежить від сформованості у майбутнього педагога світоглядних орієнтирів, що пов'язано з прийняттям ним певного змісту цінностей та чуттєво-емоційних переживань, які відображають особливості обраної професії.

Висновки. Кожен вчитель має усвідомити, що успішність його професійної діяльності залежить від тих педагогічних цінностей, які покладаються ним в основу майбутньої професійної діяльності. Оскільки ці цінності визначатимуть його пріоритети, підходи, стратегію, індивідуальний стиль роботи з учнями.

В свою чергу перед вчителем початкової школи стоїть велика відповідальність за формування духовного, інтелектуального та культурного потенціалу підростаючого покоління. «Хто ж спокусить одне з цих малих, що

вірують в Мене, то краще б такому було, коли б жорно млинове на шию йому почепити, і його потопити в морській глибині...» (Мт.18:6).

Отже, майбутній вчитель початкової школи має усвідомити особистісну і професійну значущість духовних (вічних, об'єктивних) цінностей, обрати їх за орієнтир у власній педагогічній діяльності, бо тільки тоді це приведе його до успіху на педагогічній ниві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брожик В. Эстетика на каждый день. – М.: Знание, 1991. – 208 с.
2. Бутківська Т. В. Ціннісний вимір соціалізації учнів / Т. В. Бутківська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1 (14). – С. 130-137.
3. Державна національна програма "Освіта (Україна ХХІ століття)". – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
4. Исаев И. Ф. Профессионально педагогическая культура преподавателя высшей школы : воспитательный аспект / И. Ф. Исаев. – Москва- Белгород : Везелица, 1992. – 102 с.
5. Коменський Я.А. Педагогическое наследие /Я.А. Коменский, Д.Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци.- М., Педагогика, 1989.-414 с.
6. Крижко В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою : навч. посіб. / Василь Крижко. – К.: Освіта України, 2005.-440 с.
7. Крижко В.В., Павлютенков Е.М. Психология в практике менеджера образования. – Спб.: КАРО, 2001. – 304 с.
8. Кузьменкова Ю.Б. От традицій культури к нормам речевого поведения британцев, американцев и россиян / Ю.Б. Кузьменкова.- М. : Изд.дом ГУ ВШЭ, 2005.-316 с.
9. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.
10. Рубинштейн С.Л. Человек и мир // Проблемы общей психологии. – М.: АПН РСФСР, 1976. – С. 253-381.
11. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. –Т.2. - с.448.
12. Філософія: Навч.-метод. посібник / Л.В.Афанасьєва, В.В.Букреєв, Л.С.Воробйова, Л.Ф.Глинська, Т.С.Троїцька. – К.: Акцент, 2003. – 200 с.
13. Ярмак Т. Формування духовних цінностей сучасної молоді / Т. Ярмак // Сучасні аспекти виховання студентської молоді : матеріали наук. – практ. конф., (Харків, 19-20 березн. 2009 р.) / Міністерство освіти і науки України, Харківська національна академія міського господарства. – Харків, ХГАМГ, 2009. – С. 169-170.

Z. M. Khitra
Boris Grinchenko Kyiv University

THE ISSUE OF VALUES IN THE TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Summary: The article is dedicated to the consideration of the matters as follows: the issue of values in modern training of primary school teachers and the comparison of educational values of theological and humanistic paradigm of education. It is emphasized that the awareness and perception by a teacher of spiritual values has an impact on the success of his professional activity.

Keywords: values, the axiological approach, professional training, future teacher of elementary school.